

The Role of Umm Al-Salma's Management in the Battle of Jamal

Reza Moeini Roubali^{1*}, Mohammad Keshavarz(Beyzaie)²,
Ali Najarporian³

1. Assistant Professor; Department of Theology and Islamic Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Farhangian University, Shiraz, Iran.

2. Assistant Professor; Department of Islamic Studies, Faculty of Department of Islamic Studies, Bushehr University of Medical Sciences, Bushehr University of Medical Sciences, Bushehr, Iran.

3. Assistant Professor; Department of Theology and Islamic Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Farhangian University, Shiraz, Iran.

Citation: Moeini Roubali, R., Keshavarze(Beyzaie), M., & Najarporian, A. (2022). The role of umm Al-Salma's management in the battle of Jamal. *Journal of Woman and Culture*, 14(53), 89-102.

DOR: [20.1001.1.20088426.1401.14.53.7.2](https://doi.org/10.20088426.1401.14.53.7.2)

ARTICLE INFO

Received: 11.07.2022

Accepted: 19.09.2022

Corresponding Author:

Reza Moeini Roubali

Email:

moeini.reza.60@gmail.com

Keywords:

Management
Umm Al-Salma
The Battle of Jamal

Abstract

The aim of the present study was the role of Umm al-Salma's management in the Battle of Jamal. The research universe included all the texts related to Umm al-Salmah; one of the Prophet's wives. The sample of the research was the managerial role of Umm al-Salmah in the Battle of Jamal. The research was designed as descriptive-historical. Data was collected based on library information, documents and index note taking. The results showed that Umm Salma was aware of her significant and sensitive role among Muslims not only in the important events of the Prophet's era; but also during the era of Hazrat Ali (AS). She also supported him during the caliphate of Ali (AS). While rejecting the proposals of the initiator of the Battle of Jamal in the war against Hazrat Ali (a.s.), she tried to prevent Ayesha from going to Basra by reminding the Prophet of Islam speech that denoted Ali (AS) was the guardian of every believer. Umm Salma gave a speech to the Mohajarin(the emigrants) and Ansar(the supporters), asking for their support to Hazrat Ali (AS) and succeeded in dissuading many groups from accompanying the Jamal troops. Her dilouges with Ayesha before and after the Battle of Jamal emphasized her foresight towards the unity of Muslims. She revealed their plots and conspiracies by writing numerous letters to Hazrat Ali (AS). Referring to the words of the Messenger of Allah, who spoke about women staying at home during war, she sent her son Amr bin Abi Salama to help him in the war against the enemies. This issue made Umm Salma to be praised by Hazrat.

Extended abstract

Introduction: Management means to lead and guidance of people to the growth. The power of leadership is the power to guide. In the concept of leadership, in addition to guidance, arranging and organizing human forces and stimulating them in the divine path is also included. The objective realization of Islamic value depends on the command and observance of the rules and principles. In Islam, especially in the Shia religion, there is a lot of emphasis on leadership and management. Commander of the Faithful Ali (peace be upon him), like the beloved Prophet of Islam (pbuh), is another perfect example whose entire life was spent in leading the Muslims, whether he was at the stage of calling to Islam or after the establishment of the Islamic state in Medina. He has proudly stood, along with the beloved Prophet of Islam (peace be upon him) and had always repelled the seditions of the enemies from the sanctuary of Islam and Muslims. Management in the early Islam was not only reserved for men; but the brave women. One of these women was Umm al-Salmah. During the era of Hazrat Ali (AS) and in the first war (Jamal War) against him, although she did not participate directly, she was able to be influential in the victory of Hazrat Ali (AS) with her thoughtful management. In this war, Umm al-Salma played a role as a positive actor - unlike Ayesha as a negative actor and considering her grudges against the previous caliph (Uthman) and also her enmity with Hazrat Ali (AS). The aim of the present study was the role of Umm al-Salma's management in the Battle of Jamal.

Method: The research universe included all the texts related to Umm al-Salmah; one of the Prophet's wives. The sample of the research was the managerial role of Umm al-Salmah in the Battle of Jamel. The research was designed as descriptive-historical. Data was collected based on library information, documents and index note taking.

Results: The results showed that Umm Salma was aware of her significant and sensitive role among Muslims not only in the important events of the Prophet's era; but also during the era of Hazrat Ali (AS). She also supported him during the caliphate of Ali (AS). While rejecting the proposals of the initiator of the Battle of Jamal in the war against Hazrat Ali (a.s.), she tried to prevent Ayesha from going to Basra by reminding the Prophet of Islam speech that denoted Ali (AS) was the guardian of every believer. Umm Salma gave a speech to the Mohajarin(the emigrants) and Ansar(the supporters), asking for their support to Hazrat Ali (AS) and succeeded in dissuading many groups from accompanying the Jamal troops. Her dilouges with Ayesha before and after the Battle of Jamal emphasized her foresight towards the unity of Muslims. She revealed their plots and conspiracies by writing numerous letters to Hazrat Ali (AS). Referring to the words of the Messenger of Allah, who spoke about women staying at home during war, she sent her son Amr bin Abi Salama to help him in the war against the enemies. This issue made Umm Salma to be praised by Hazrat.

Conclusion: Looking at the historical events of the beginning of Islam, we could see that women, side by side with men, had a decisive presence and participation in all the social political events and scenes of this period, such as accepting the call of the Prophet (PBUH) and preserving and promoting the religion of Islam. They did not hesitate from enduring torture to participating in the battle front and sacrificing their lives and property

and their loved ones. Umm al-Salma was one of these women. Having an important family background, she played an important role in the defense of Islam during the Prophet's era. In parallel with the conquest of Mecca and the removal of the remnants of polytheism from Arabia that day, Umm al-Salmah was among those who asked the Prophet for forgiveness for Abu Sufyan. With the death of the Prophet, this pious and virtuous woman, tried to recall the memories of the Prophet's era in order to stabilize the. One of these important cases was the Battle of Jamal, which, while avoiding war, emphasized the orders of the Prophet, and warned women like Ayesha against war. In order to defeat the secessionists this time, Umm al-Salmah, with her fiery speeches to a group of Ansar(the supporters) and Mohajirin(the emigrants), while supporting Ali (peace be upon him) and pointing out his position and rank in the Islamic society and with the Prophet (peace be upon him), caused a large group of people to dissuade him from accompanying Jamal Corps. Finally, by writing a letter to Hazrat Ali (AS), she talked about the sinister plots of Talha, Zubair, and Ayesha He encouraged Hazrat Ali to join his army to fight against his enemies. Hazrat Ali (peace be upon him) also praised Umm Salma and praised her actions.

Authors Contributions: Dr. Reza Moini Rudbali: Designing the general framework, data analysis and content compilation, final review, article submission and corresponding author. Dr. Mohammad Keshavarz(Baizaei): Cooperation in designing the general framework and conclusions, content editing, data analysis Dr. Ali Najar Pourian: Cooperation in designing the structure of the article and editing the content. All the authors reviewed and approved the final version.

Acknowledgments: The authors expressed their gratitude to all those who helped in this research.

Conflict of interest: In this study, no conflict of interest was reported by the authors.

Funding: This article did not receive any financial support.

نقش مدیریت ام‌السلمه در جنگ جمل

رضا معینی رودبالی^۱، محمد کشاورز(بیضایی)^۲، علی نجارپوریان^۳

۱. استادیار گروه آموزش الهیات و معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، شیراز، ایران.

۲. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده علوم پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، بوشهر، ایران.

۳. استادیار گروه آموزش الهیات و معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، شیراز، ایران.

چکیده

هدف پژوهش حاضر، نقش مدیریت ام‌السلمه در جنگ جمل بود. جامعه پژوهش کلیه متون مربوط به ام‌السلمه یکی از همسران پیغمبری باشد. نمونه پژوهش نقش مدیریتی ام‌السلمه در جنگ جمل بود. طرح پژوهش توصیفی - تاریخی است. گردآوری اطلاعات بر مبنای جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای، اسناد و فیش‌برداری انجام شد. نتایج یافته‌ها نشان داد، ام‌السلمه نه تنها در حوادث مهم دوران پیامبر؛ بلکه در دوران حضرت علی (ع) نیز به نقش مهم و حساس خود در بین مسلمانان آگاه بود. در دوران خلافت علی (ع) هم از ایشان حمایت کرد. او ضمن رد پیشنهادهای برپاکنندگان جنگ جمل در جنگ با حضرت علی (ع) با یادآوری این سخن پیامبر اسلام که علی (ع) ولی هر مؤمن و مؤمنه‌ای است، در صدد برآمد عایشه را از رفتن به بصره باز دارد. ام‌السلمه با سخنرانی برای مهاجرین و انصار حمایت آنان را از حضرت علی (ع) تقاضا نمود و موفق شد گروه‌های زیادی را از همراهی با سپاهیان جمل منصرف نماید. گفتگوهای او با عایشه قبل و بعد از جنگ جمل از دوراندیشی او در جهت وحدت مسلمانان تأکید داشت. وی با نامه‌نگاری‌های متعدد با حضرت علی (ع) از دسایس و توطئه‌های آنان پرده برداشت. با استناد به سخنان رسول الله که به ماندن زنان در خانه و هنگامه جنگ سخن رفته بود، فرزندش عمرو بن ابی سلمه را هم به سوی حضرت فرستاد تا در جنگ با دشمنان او را یاری دهد. این موضوع باعث شد تا ام‌السلمه هم مورد ستایش حضرت قرار بگیرد.

کلیدواژگان: مدیریت، ام‌السلمه، جنگ جمل

مقدمه

مدیریت به معنای رشد و ارشاد و هدایت انسان‌هاست. قدرت رهبری همان قدرت بر هدایت و ارشاد آنان است. در مفهوم رهبری علاوه بر راهنمایی و ارشاد، سامان دادن و سازماندهی قوای انسانی و تحریک آن‌ها در مسیر الهی نیز گنجانیده شده است. جهاد به عنوان یک وظیفه مهم و خطیر مدیران و والیان مطرح شده است. زیرا جهاد با دشمن و دفاع از کیان اسلام توسط مسلمانان در جهان بینی توحیدی به عنوان یک ارزش مطرح است. تحقق عینی این ارزش اسلامی در گرو فرماندهی و رعایت قواعد و اصول نظامی است. در اسلام به ویژه در مذهب تشیع درباره رهبری و مدیریت تأکید فراوان شده است. امیر مؤمنان علی (علیه السلام) به مانند پیامبر گرامی اسلام (ص)، نمونه کامل دیگری است که سراسر زندگی اش با جهاد و پیکار سپری شده است، آن حضرت چه در مرحله دعوت به اسلام و چه پس از برپایی دولت اسلامی در مدینه منوره، پرچم با افتخار جهاد را در تمامی جنگ‌ها، همگام با پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) به دوش کشیده و همیشه فتنه‌های دشمنان را از حریم اسلام و مسلمین دفع کرده است. مدیریت در کانون جنگ‌های صدر اسلام فقط مختص به مردان نبود؛ بلکه زنان شجاع و جان برکف نیز در دفاع از اسلام نقش آفرینی داشتند. یکی از این زنان ام‌السلمه بود که در زمان پیامبر ایشان را در غزوه‌هایی مثل غزوه طائف همراهی نمود. ام‌السلمه کنیه است و نام او در واقع «هند» دختر حارث می باشد (Aaghigbi Baksha, 2012). او از بهترین زنان رسول خدا بعد از خدیجه کبری (س) و از قبيله قریش می باشد. در دوران حضرت علی (ع) و در نخستین جنگ استراتژیک آن زمان (جنگ جمل) نیز اگرچه به صورت مستقیم شرکت نمود، اما با مدیریت فکورانه خود توانست در پیروزی حضرت علی (ع) تأثیرگذار باشد. در این جنگ، ام‌السلمه به عنوان یک کنشگر مثبت، بر خلاف عایشه به عنوان یک کنشگر منفی و با توجه به کینه‌هایی که از خلیفه قبل (عثمان) و هم‌چنین عداوت‌هایی که با حضرت علی (ع) داشت نقش آفرینی نمود. جنگ جمل نخستین جنگ داخلی مسلمانان محسوب می‌شود که با پیروزی سپاه امام علی (ع) و کشته شدن طلحه و زبیر و بازداشت عایشه و فرستادن او به مدینه به پایان رسید. از آنجا که سران سپاه جمل با امام علی به‌عنوان خلیفه، بیعت کرده و سپس بیعت خود را شکسته و وارد جنگ شده بودند، به ناکثین (بیعت‌شکنان) معروف شدند و این جنگ نیز جنگ با ناکثین نامیده شد (Masoudi, 1988, Translated by Payandeh, 2009, Yacoubi, 2010).

در منابع پژوهش و آثار متأخری هم که در مورد رخدادها و حوادث ایام خلافت حضرت علی (ع) نوشته شده، به صورت گذرا و مختصر نویسندگان به نقش ام‌السلمه در رخداد جنگ جمل اشاره نموده و به صورت ویژه و مفصل به نقش او در تحولات صدر اسلام قبل و بعد از این جنگ اشاره نموده اند (Pishwai, 2011, Aaghi ghi Bakshaishi, 2012, Ja-farian, 2001, Montazer Qaim, 2018). ام‌السلمه به عنوان یکی از پارساترین همسران پیامبر، با توجه به منش خانوادگی و شجاعت و دوراندیشی، با مدیریت داهیان و فکورانه خود نه تنها در حمایت از حضرت علی در جنگ شرکت نمود؛ بلکه با ارائه نصایح ارزشمند خود به سران جنگ جمل چون عایشه و زمینه چینی برای دعوت گروه‌های مختلف برای پیوستن به سپاه حضرت علی (ع)، نقش مهمی در پیروزی حضرت علی و یارانش داشت. ام‌السلمه بر خلاف عایشه توانست از جنگ بر علیه حضرت علی (ع) دوری نموده و در همراهی و مساعدت با حضرت علی (ع) و یارانش کمک نماید. با توجه به مطالب ارایه شده هدف پژوهش حاضر، نقش مدیریت ام‌السلمه یکی از همسران پیغمبر در جنگ جمل بود.

طرح پژوهش، جامعه آماری، روش نمونه‌گیری

طرح پژوهش از نظر ماهیت، توصیفی - تاریخی است. جامعه پژوهش شامل کلیه متون مربوط به ام‌السلمه یکی از همسران پیغمبر می‌باشد. نمونه پژوهش نقش مدیریتی ام‌السلمه در جنگ جمل بود.

روش اجرا

این پژوهش به لحاظ هدف، رهیافتی مدیریتی دارد و از نظر ماهیت، توصیفی - تاریخی است. گردآوری اطلاعات بر مبنای جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای، اسناد و مدارک موجود و فیش برداری انجام گرفت. سپس یافته‌های به دست آمده از نقش مدیریتی ام‌السلمه در جنگ جمل مورد تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

پس از بررسی یافته‌های تاریخی، ارزیابی و تبدیل آنان به اطلاعات این پژوهش، نگاهی تحلیلی به نقش زن در تاریخ صدر اسلام، یعنی دوره پیامبر و حضرت علی (ع) صورت گرفت. ویژگی این دو برهه، از آن نظر مورد تأکید است که منجر به دگرگونی‌های ساختاری در وضعیت زنان بعد از عصر جاهلیت شد که در ذیل به یافته‌های به دست آمده پرداخته شد.

بررسی وضعیت نقش زنان در حیات اجتماعی اعراب مقارن با ظهور اسلام در عربستان

در مورد جنگ جمل و زمینه‌های شکل‌گیری و پیامدهای آن در تاریخ صدر اسلام تاکنون کتب و مقالاتی نوشته شده است. منابع صدر اسلام و به ویژه آنانی که به تاریخ فتوحات پرداخته‌اند، ضمن اشاره به فتوحات در عصر پیامبر و خلفا، به جنگ جمل نیز اشاراتی داشته‌اند. یکی از مهمترین آثار آنی که به صورت تک‌نگاره به این رخداد مهم اشاره نموده، کتاب الجمل اثر محمد بن نعمان است که بنا به قولی از سوی حضرت ولی عصر (عج) به «مفید» ملقب شده است. او از چهره‌های درخشان علمی و کلامی شیعه در قرن چهارم و پنجم ه.ق (۴۱۳-۳۳۶) بوده و از دانشمندان پرتألیف شیعه به شمار می‌رود. کتاب الجمل بر خلاف کتب دیگر که جنبه کلامی و فقهی دارند، کتابی تاریخی است که وقایع و رویدادهای جنگ جمل را بازگو کرده است. انگیزه شیخ مفید از تألیف این کتاب، نگارش منظم و مرتب اخبار جنگ جمل به صورت ساده و بدون شبیه‌بندی بوده است. او معتقد بود، کتاب‌های موجود، اخبار را چنان درهم آمیخته‌اند که مقصود نویسندگان به وضوح مشخص نیست (Hedayatpanah, 2012).

ابن قتیبه دینوری، از بزرگان ادب و از مورخان قرن سوم ه.ق (۲۷۶-۲۱۳) و نویسنده کتاب «الامامه و السیاسة» (تاریخ الخلفاء) نیز در این کتاب، حوادث تاریخی بعد از وفات پیامبر (ص) [چون جنگ جمل] تا عصر عباسی را پیگیری نموده است. ابن ابی‌الحدید معتزلی، شارح نهج‌البلاغه و از مشاهیر ادبا و متکلمان قرن هفتم ه.ق در کتاب خویش و در مباحث تاریخی مربوط به آن که به لحاظ کمی مهم‌ترین بخش این کتاب است، به ریشه‌یابی حوادث و وقایعی مهمی چون جنگ جمل پرداخته و گفته‌های گوناگون موافق و مخالف را با یکدیگر سنجیده و نتیجه‌گیری کرده است (Pishwai, 2011, Aaghi ghi Bakshaiishi, 2012, Jafarian, 2001, Montazer Qaim, 2018).

زن عرب نقش مهمی در حیات اجتماعی عصر جاهلی، در جنگ و صلح ایفا می‌نمود و چنان جایگاه مهمی در جامعه عرب به دست آورده بود که برخی از پادشاهان از انتساب به مادران خود بیمی به دل راه نمی‌دادند. مانند منذر بن ماء السماء، پادشاه حیره (۵۵۴-۵۱۲ م) که «ماء السماء» لقب مادر و بیماریه دختر عوف بود که به علت زیباییش چنین لقبی به وی داده شده بود. در زمان صلح و امنیت اگر زن در مناطق کشاورزی زندگی می‌کرد، وقت خود را در کمک به شوهر یا در آشپزی و تهیه غذا برای همسر خود و دوشیدن شیر گوسفندان می‌گذراند یا به رشتن پشم و بافت آن صرف می‌کرد. در بسیاری موارد نیز به کارهای بی نظیر تجارت، دایگی، بافندگی، صاف کردن نیزه و دباغی پوست می‌پرداخت تا از این طریق، ثروتی فراهم آورد و تکیه‌گاه و پشتوانه زندگی خود قرار دهد. اما در زمان جنگ، جهت تشجیع و برانگیختن غرور و غیرت شوهر خود در یورش‌ها و درگیری‌ها به همراه او شرکت می‌جست یا به مداوای مجروحان و آب دادن به جنگجویان می‌پرداخت. در برخی مواقع نیز خود در جنگ شرکت می‌کرد، مانند نسبیبه ام‌عمار ه دختر کعب مازنی که در روز جنگ احد به دفاع از پیامبر (ص) برخاست. یا مانند ربیع دختر معوذ بن عقبه انصاری و صفیه دختر عبدالمطلب (Salem, 1978, Translated by Sadriniya, 2003).

کنش‌گری ام‌السلمه و خاندانش در دوران رسول خدا

یکی از قبایل مشهور و مؤثر در تحولات نخستین دوره اسلامی قبیله بنی‌مخزوم است که یکی از شاخه‌های اصلی قبیله قریش می‌باشد. بنی‌مخزوم در دوره جاهلی دارای جایگاه اشرافی مهمی در مکه بود، به نحوی که اکثر مناصب مهم نظامی بر عهده افراد این قبیله بود. جدا از این، بر سر شرف، نسب و ثروت با دیگر قبایل مشهور قریش به رقابت می‌پرداخت. اکثر این رقابت‌ها هم به نفع بنی‌مخزومیان تمام می‌شد. لذا با ظهور اسلام اشراف

این قبیله به سرکردگی ابوجهل در صدر مخالفان پیامبر(ص) قرار گرفته و در راه مقابله با اسلام به شکنجه تعدادی از مسلمانان پرداختند و انواع آزار و اذیت‌ها را نسبت به پیامبر(ص) روا داشتند، به نحوی که قریب به اکثریت دشمنان پیامبر(ص) از این قبیله بودند و ضعفای این قبیله مانند؛ یاسر، سمیه و عمار جزء یاران خاص پیامبر(ص) بودند. در دوره خلفای راشدین این قبیله با حمایت از حاکمیت اسلامی نقش انکارناپذیری در حوادث مهم از جمله جریان فتوحات داشتند. دو چهره مشهور این قبیله؛ عمار یاسر و ام‌سلمه، در تحولات دوران عثمان و علی‌الخصوص حکومت امام علی(ع) به ویژه در دو نبرد مشهور زمان آن حضرت(جمل و صفین) نقش بارزی در جهت حمایت از حکومت آن حضرت و اهل بیت(ع) ایفا کردند (Aaghi ghi Bakshaihi, 2012). پدر ام‌سلمه (ابوامیه حدیفه بن مغیره مخزومی) از مردان نامی طایفه بنی‌مخزوم و از جمله پیشنهاددهندگان در مورد نحوه انتخاب فرد مورد نظر برای نصب حجرالاسود بود. با توجه به تعصبات و عقاید واهی اعراب جاهلی در فخر فروشی و انتساب قبیله خود به عنوان قبیله برتر، قبایلی مانند «عبدالدار» طشتی پر از خون آماده کرده بودند و با طایفه «بنی‌عدی بن کعب» هم پیمان شدند که تا پای مرگ ایستادگی نموده و حتی دست خود را در آن فرو بردند و به «لَعْقَه الدم» (خون لیس‌ها) معروف شدند تا افتخار نصب حجرالاسود را به نام خود ثبت نمایند. بیم آن می‌رفت که این موضوع همانند جنگ‌های ممتدی که قبل از این در بین آنان وجود داشت، به یک جنگ خونین دیگر بینجامد. ابوامیه پیشنهاد داد هر که نخستین بار از در مسجد، درآید، میان خود حاکم قرار دهند و هر چه را فرمود بپذیرند. این پیشنهاد مورد قبول قرار گرفت و نخستین کسی که از در، درآمد، رسول خدا بود و این گونه بود که این منازعه به سرانجام رسید (Ayati, 2012). همسر ام‌سلمه که پسر عمه رسول خدا بود (Ibn Athir, 1970). در زمره نخستین مهاجرانی بود که به همراه پیامبر از مکه به مدینه مهاجرت نمود. عبدالله بن عبدالاسد مخزومی که از مهاجران دوم حبشه بود، در بازگشت از حبشه به مکه آمد. چون قریش به آزار او پرداختند، با شنیدن ترویج اسلام در مدینه، یک سال پیش از بعثت و قبل از انعقاد پیمان عقبه دوم به مدینه هجرت نمود. ام‌سلمه از آزار و اذیت خود و پسرش در مهاجرت به مکه توسط قریش‌یان سخن رانده و می‌گوید: «چون ابوسلمه (شوهرش) تصمیم گرفت به مدینه رود، شتر خود را آماده ساخت و مرا با پسر» سلمه بن ابی سلمه» بر آن سوار نمود و به راه افتاد. اما چون مردان بنی مغیره بن عبدالله بن عمر مخزوم، از خویشان ام‌السلمه، خبر یافتند، سر راه بر وی گرفتند و گفتند: تو خود سرخویش گرفته‌ای و می‌روی، چرا بگذاریم که این خویشاوند ما را در شهرها بگردانی؟ آن‌گاه مهار شتر را از دست وی گرفتند و مرا از دست وی رها ساختند و بنی عبدالاسد (خویشان ابوسلمه) که چنین دیدند، گفتند: ما هم به خدا قسم پسر خود (سلمه) را نزد شما نمی‌گذاریم و فرزندم را نزد خود بردند. من نزد بنی مغیره مانده، در حالی که شوهر به مدینه رفت و پسر من نزد بنی عبدالاسد بود و از هر دو دور ماندم» (Ayati, 2012, Katab Waqdi, 1990, Translated by Mahdavi Damghani, 1995). (Ibn Hisham, 2004).

یک سال بعد و با به جان خریدن مشقات و دوری از همسر و فرزند، سرانجام با وساطت یکی از خویشان ام‌السلمه که از طایفه بنی‌مغیره بود، ام‌السلمه به همراه فرزندش به مدینه مهاجرت نمود. در این مسیر (مکه به مدینه) البته از همراهی و مساعدت مردی به نام «عثمان بن طلحه عبَدَری» بهره برد و در محله قبا و در میان قبیله «بنی عمرو بن عوف» و در خانه شخصی به نام مبشر بن عبدالمنذر اقامت گزید (Ayati, 2012). در سال چهارم هجرت ام‌سلمه علی‌رغم این‌که خواستگاران چون ابوبکر و عمر داشت، دست رد بر سینه آنان زده و با رسول خدا ازدواج نمود (Katab Waqdi, 1990, Translated by Mahdavi Damghani, 1995). صدق (مهر) او «لحاف و قَدْحی چوبین و خوانچه ای بزرگ و دیگری بود» (Ibn Hisham, 2004). ابن سعد نیز «دو دستار، دو سبوی و متکایی چرمی که انباشته از لیف خرما بود» را مهریه ابوسلمه از سوی پیامبر دانسته است (Katab Waqdi, 1990, Translated by Mahdavi Damghani, 1995). طبری از دواج پیامبر با ام سلمه را پیش از جنگ خندق و در سال سوم هجرت دانسته است (Tabari, 1967, Translated by Payandeh, 1996). در مورد همسر قبلی ام سلمه (ابوسلمه) نیز او را از چابک سواران جنگ بدر دانسته که در نبرد بعد (احد) با تیری که به او اصابت نمود، در گذشته بود (Tabari, 1967, Translated by Payandeh, 1996). بشیر بن عبدالمنذر بن رفاعه مشهور به ابولبابه انصاری، صحابی پیامبر(ص) که در جنگ بدر، غزوه

سویق و غزوه بنی قینقاع جانشین حضرت در مدینه بود و در دیگر غزوات در رکاب پیامبر (ص) پیکار کرد، در اثنای غزوه بنی قریظه مرتکب خطایی شد؛ لذا برای توبه از این اشتباه در کنار ستونی در مسجدالنبی بست نشست تا اینکه آیه ۲۷ از سوره انفال و ۱۰۲ از سوره توبه در حق وی نازل شد و خداوند توبه او را مورد پذیرش قرار داد. در این غزوه (غزوه بنی قریظه)، ابولبابه فرمانده جنگ بود. پهلودیان کسی را نزد پیامبر (ص) فرستادند و تقاضا کردند وی را که از هم پیمانان آنان نیز بود، پیش ایشان بفرستد. ابولبابه به قلعه رفت. اهالی قلعه از وی پرسیدند که آیا تسلیم پیامبر (ص) بشوند؟ وی گفت. بلی. اما با اشاره دست به گلوی خویش، فهماند که اگر تسلیم شوند، کشته می گردند. او با این اشاره، آنان را از تسلیم به پیامبر (ص) بازداشت. اما اندکی بعد چندان از کار خود پشیمان شد که به مسجد رفت و خود را به ستونی از ستون های مسجد پیامبر (ص) بست و سوگند خورد که تا حق تعالی توبه وی را قبول نکند، خود را از ستون باز نگشاید (Ibn Hisham, 2004).

چون خبر ابولبابه به رسول خدا رسید، گفت اگر نزد من آمده بود، برایش طلب آمرزش می کردم، اما اکنون که چنین کاری کرده است، من هم با او کاری ندارم تا خدا توبه اش را قبول کند (Ayati, 2012). به روایت ابن اسحاق، سحرگاه بود که در خانه ام سلمه قبول توبه ابولبابه به رسول خدا نازل شد. ام سلمه می گوید: «سحرگاه دیدم که رسول خدا می خندد. گفتم: خدا خندانت بدارد. چرا می خندی؟ گفت: توبه ابولبابه قبول شد. گفتم ای رسول خدا او را مژده ندهم؟ گفت اگر بخواهی مانعی ندارد. ام سلمه یر در حجره اش ایستاد و گفت: ای ابولبابه، دل خوش دار که خدا توبه ات را قبول کرد. با شنیدن این سخن مردم ریختند که او را باز کنند. ابولبابه گفت: نه به خدا قسم تا خود پیغمبر باید مرا آزاد کند. ابولبابه هم چنان ماند تا رسول خدا برای نماز صبح به مسجد آمد و او را باز کرد (Ibn Hisham, 2004).

ابوسفیان از سرسخت ترین دشمنان پیامبر در کارشکنی بر علیه دعوت اسلام، آزار و اذیت های فراوانی را بر پیامبر و یارانش در مکه وارد نمود؛ به گونه ای که پیامبر برای این که اسلام در مکه به بن بست نرسد، به مدینه مهاجرت نمود. با گسترش قدرت اسلام در مدینه و فتح مناطق مختلف عربستان توسط رسول الله، اینک در آستانه فتح مکه و شکست از سپاه اسلام، از ام سلمه درخواست نمود تا از او نزد رسول الله شفاعت نماید. پیامبر در پاسخ به درخواست ام سلمه فرمودند: «ابوسفیان بن حارث که عموزاده من است، آن است که در حق من چنان سخن گفته است. اکنون از بهر چه ایشان را به خود راه دهم؟» به گفته ابن اسحاق ابوسفیان چون پاسخ مثبتی از سوی ام سلمه دریافت نکرد، کودکی را که همراه خود داشت دستانش را گرفته و به سمت بیابان رهسپار شد و گفت: «به خدا اگر که محمد مرا به خود راه ندهد [نبخشد]، من نیز دست پسرک را بگیرم در بیابان روم تا از گرسنگی و تشنگی خود و پسر هلاک شویم» بنابراین پیامبر رحمت و مهربانی او را مورد عفو خویش قرار داد و ابوسفیان به جرگه مسلمانان درآمد (Ibn Hisham, 2004).

- دلایل بروز جنگ جمل

الف) پیمان شکنی طلحه و زبیر:

جنگ جمل از جمله فتنه های پر جنگ دوران خلافت حضرت علی (ع) است که از بعد فرهنگی و روانی بسیار حساس، و دارای وضعیت خاص خود است که سرشار از رفتارها، فتنه ها و حوادث بحران برانگیز و دارای روابط علت و معلولی است؛ لیکن آن حضرت بر اساس عنایات خاص الهی و ویژگی منحصر به فرد خویش توانسته اند، چون مدیری لایق و کارآمد جنگ را در تمامی ابعاد به ویژه بُعد بحران، مدیریت کنند و واکنش و اقدامات مناسبی را برگزینند. تجربه جنگ جمل بازگوکننده مصداق سیره عملی امام در مدیریت کردن رفتارهای بحران برانگیز و دفع فتنه های متعدد است. جنگ جمل، نخستین جنگ دوره خلافت امام علی (ع) بود که چندین ماه پس از خلافت امام توسط گروهی به رهبری عایشه همسر پیامبر سلام (ص) و طلحه و زبیر علیه امام علی (ع) به راه افتاد. عایشه و همراهانش این جنگ را به بهانه خون خواهی عثمان به راه انداختند. این جنگ در روز ۱۰ جمادی الاول سال ۳۶ قمری و در اطراف بصره رخ داد. عایشه در این نبرد بر شتر نر سرخ مویی سوار بود و علت نامگذاری این جنگ به جمل (شتر نر) همین است (Masoudi, 1988, Translated by Payandeh, 2009, Yacoubi, 2010).

جنگ جمل باعث انتقال مرکز خلافت مسلمین از مدینه به کوفه در عراق شد و به‌علت بروز درگیری بین چند تن از صحابه و شخص خلیفه، زمینه‌ای برای ظهور برخی نظریه‌های جدید کلامی و فقهی میان مذاهب اسلامی در باب سیاست گشت. امام علی (ع) در ذیحجه سال ۳۵ هجری قمری، در پی اصرار و اتفاق نظر مردم از جمله مهاجران و انصار، زمام خلافت را به دست گرفت. طلحه و زبیر که نخست چشم به خلافت دوخته بودند، وقتی موفق نشدند و خلافت به امام علی (ع) رسید، انتظار داشتند به فرمانروایی ولایات برسند (Seyed Raziie, 1992, Translated by Ansarian, 2009). آن‌ها از امام علی (ع) خواستند که امارت کوفه و بصره را به آنان دهد (Tabari, 1967, Translated by Payandeh, 1996). ولی امام (ع) رضایت دادن به ولایت طلحه و زبیر بر کوفه و بصره را همانند رضایت دادن به معاویه در شام دانست و با این خواسته آنان مخالفت کرد (Ibn Qutaiba, 1989, Translated by Tabatabai, 1996, Tabari, 1967, Translated by Payandeh, 2005). چهار ماه پس از به‌خلافت رسیدن علی (ع)، طلحه و زبیر که دریافتند با خلافت امام علی (ع)، مردم از ایشان روی گردان شده‌اند و دیگر جایی در مدینه ندارند، از امام اجازه خواستند که برای انجام عمره به مکه روند. با این حال، امام فرمود که آنان به عمره نمی‌روند، بلکه قصد نیرنگ دارند (Belazari, 1996).

ب) نقش معاویه در جنگ جمل:

به باور علامه طباطبایی، طلحه و زبیر، به تحریک معاویه دست به برپایی جنگ جمل زدند و طلحه و زبیر و یعلی بن منبه، با دستور سری معاویه در مکه جمع شده و مردم را علیه امام علی تحریک کردند (Tabatabaei, 2007). بنا بر گزارش ابن ابی‌الحدید، پس از آن که علی (ع) برای معاویه نامه نوشت و از او درخواست بیعت کرد، معاویه نامه‌ای به زبیر نوشت که در آن آمده بود: «...همانا از مردم شام برای تو بیعت گرفتم، آنان دعوت مرا پذیرفتند و گروه گروه جمع شدند، پس کوفه و بصره را دریاب، مبادا پسر ابوطالب بر تو پیشی گیرد، چراکه مهم‌تر از این دو شهر وجود ندارد، پس از تو برای طلحه بیعت گرفتم، خون‌خواهی عثمان را آشکار کنی و مردم را به‌سوی آن بخوانید» (Ibn Abi al-Hadid, 1965).

ج) هم‌پیمانی با عایشه:

طلحه و زبیر، برای پیش‌برد مقاصد خود، از عایشه، که پیش از قتل عثمان برای عمره به مکه رفته بود، درخواست کردند که به خون‌خواهی عثمان و انتقام از کشتگان وی، که اکنون از یاران نزدیک علی و سرداران او شده‌اند، با آنان همراه شود. پس از مدتی، سرانجام، عایشه خواست آنان را پذیرفت (Koofi, 1990, Translated by Heravi, 1993, Dinovri, 2011). امیرالمؤمنین (ع) در خطبه ۱۷۱ نهج البلاغه به این نکته این‌گونه اشاره کرده است: «به سوی جنگ بیرون شدند در حالی که حرم رسول خدا صلی الله علیه و آله را هم‌چون کنیزی که برای فروش می‌برند به دنبال خود کشاند» (Ibn Abi al-Hadid, 1965). زبیر پسر عمه پیامبر (ص) و امام علی (ع) و شوهر خواهر عایشه بود. پسرش، عبدالله، نقش عمده‌ای در همراه ساختن عایشه با طلحه و زبیر و برافروختن آتش جنگ ایفا کرد (Ibn Athir, 1970). عایشه نیز از علی (ع) کینه داشت و همین امر نیز در پیوستن او به طلحه و زبیر مؤثر افتاد. بدین ترتیب، طلحه و زبیر و دیگر جدایی‌طلبان که می‌دانستند کارشان بدون عایشه همسر رسول خدا (ص)، که مورد توجه مردم بود به نتیجه نمی‌رسد با کسب موافقت عایشه سپاهی فراهم ساختند. عبدالله بن عامر بن کُریز و یعلی بن امیه نیز با اموال و شترهای بسیار، بنا بر بعضی اخبار، با ۶۰۰ شتر و ششصد هزار درهم یا دینار که خراج یمن بوده است، از یمن به آنان پیوستند و همه در خانه عایشه گرد آمدند (Ibn Moskawieh, 2000).

نقش ام‌السلمه در آوردگاه جنگ جمل

بعد از ورود به مکه، طلحه و زبیر، عایشه را با خود همراه کردند و قصد داشتند ام‌السلمه را نیز به این کار وادارند؛ بدین منظور سفیری از طرف عایشه نزد او فرستادند که «می‌خواهم برای خون‌خواهی عثمان خروج کنم و اگر تو مرا همراهی کنی، امید دارم شکست این امت اصلاح شود». عایشه، چون اجتماع مخالفان علی (ع) را در مکه دید و

متوجه شد که آنان با علی (ع) سرستیز دارند و از او در جنگ با علی (ع) پیروی می کنند، آماده برای خروج شد و هر روز منادی او ندا می داد که مردم آماده برای خروج شوند. ام سلمه همسر پیامبر (ص) نقل می کند، کسی از سوی طلحه و زبیر برای من پیام آورد که می گویند عایشه قصد دارد برای خون خواهی عثمان خروج کند و از مکه بیرون رود، اگر تو هم همراه او بیایی امیدواریم خداوند به دست شما شکافی را که میان این امت افتاده است اصلاح نماید، من به آن دو پیام فرستادم که به خدا سوگند نه من به این کار مأمور شده ام و نه عایشه، بلکه خداوند متعال به ما فرمان داده است در خانه های خود آرام بگیریم و هرگز برای جنگ و کشت و کشتار بیرون نرویم. ام سلمه پس از این گفتگو، به عایشه هم پیام فرستاد و او را به شدت از همراهی و پیروی طلحه و زبیر منع کرد و از خروج برای جنگ با امیرالمؤمنین علی (ع) نهی کرد و نکاتی را تذکر داد و یادآور شد که عایشه خود می دانست و از جمله به او پیام داد تو را به خدا سوگند می دهم مگر نمی دانی که پیامبر (ص) به تو فرمودند، از خدا بترس و بر حذر باش که مبادا سگ های منطقه «حوأب» بر تو پارس کنند. این پیام، عایشه را اندکی سست کرد ولی دوباره برای حرکت به تصمیم خود برگشت. (Sheikh Mofid, Katab Waqdi, 1990, Translated by Mahdavi 2009). (Damghani, 1995). ولی ام سلمه در جواب سفیر افزون بر رد پیشنهاد یادآور شد که زنان پیامبر (ص) دستور دارند در خانه بمانند و برای جنگ بیرون نروند. اولیای عثمان کسان دیگراند و نیز قتال با علی که شایسته ترین مردم به خلافت است. ام سلمه سپس به عایشه پیغام داد که از خروج امتناع کند و جمله رسول خدا را یادآور شد که آن زنی نباشد که سگان حوأب [الحوأب: موضعی در راه بصره است (Hamvi, 1984, Translated by Monzavi, 2001)]؛ منطقه ای است چاهی که سگان بر عایشه در آن جا زوزه کشیدند [Al-Farahidi, 1985] بر او زوزه می کشند. عایشه نیز پذیرفت؛ ولی بعد منصرف شد (Ibn Qutaiba, 1989, Translated by Tabatabai, 2005, Sheikh Mofid, 1988).

ام سلمه کوشش فراوانی کرد تا عایشه را از این سفر منع کند. جالب است که عایشه از او خواسته بود تا همراه آنان به بصره رود. او به ام سلمه گفت: عبدالله بن عامر به من گفته است: در بصره صد هزار شمشیر آماده است. آیا تو برای اصلاح این کار همراه ما می آیی؟ ام سلمه گفت: برای خون عثمان! تو خود شدیدترین افراد بر ضد وی بودی. آیا تو نبودی که او را نعتل نامیدی؟ ام سلمه قدری از فضایل امام علی (ع) را برای وی گفت و از او خواست تا با کسی که مهاجر و انصار با او بیعت کرده اند، مخالفت نکند. از جمله به این سخن پیامبر (ص) اشاره کرد که حضرت فرمود «علی ولی کل مؤمن و مومنه». عبدالله بن زبیر که دم در ایستاده بود گفت: ما چنین سخنی از آن حضرت نشنیدیم. ام سلمه گفت: اما خاله تو آن را شنیده و این را که پیامبر (ص) فرمود: «علی خلیفتی فی حیاتی و مماتی». عایشه تأیید کرد که چنین چیزی را شنیده است (Koofi, 1990, Translated by Heravi, 1993).

در تذکره الخواص ابن جوزی آمده است که چون عایشه نصیحت ام سلمه را نپذیرفت، ام سلمه این دو بیعت را خواند: «بند دادم ولی نپذیر نیست و اگر می پذیرفت سرزنش کنندگان او را سرزنش نمی کردند. گویی جنگ بارهای او را فراهم آورده و برای او چیزی جز حرکت ممکن نیست» (Ibn Juzi, 1997). در المحاسن و المساوی بیهقی آمده است که ام سلمه سوگند خورد دیگر تا آخر عمر خویش با عایشه سخن نگوید و پس از آن روزی عایشه به خانه، ام سلمه آمد ... ام سلمه گفت ... ای دیوار مگر به تو نگفته بودم، مگر تو را منع نکرده بودم (Beyhaqi, 2002). ام سلمه که از علاقه مندان به اهل بیت بود، نامه ای به امام نوشت و ضمن خبر دادن از اقدام شورشیان گفت: به خدا سوگند اگر نبود که زنان پیامبر (ص) در خروج از خانه هایشان نهی شده اند، همراه تو می آمدم. اکنون عزیزترین عزیزانم، یعنی فرزندانم عمر بن ابی سلمه را به همراهت می فرستم است (Koofi, 1990, Translated by Heravi, 1993). ام سلمه در میان مردم مکه نیز به تبلیغ از امام علی (ع) پرداخت و به آنان گفت: «من شما را به تقوای الهی فرا می خوانم و در این زمان کسی را بهتر از علی نمی شناسم» (Belazari, 1996). چون به ام سلمه خبر رسید که آن قوم اجتماع کرده و چه تصمیمی گرفته اند، چندان گریست که روئندش از اشک خیس شد. سپس جامه بیرونی خود را پوشید و پیش عایشه رفت تا او را پند دهد و او را از اندیشه ستیزه گری با خلافت علی (ع) و بیرون رفتن با آن قوم بازدارد. چون پیش عایشه رسید، به او این چنین گفت: «همانا که تو دژ میان رسول خدا و امت اویی و حجاب تو بر پایه رعایت حرمت آن حضرت استوار شده است و قرآن کریم دامت را جمع کرده است، آن را آشکار مساز. آرم خود را حفظ کن و آن را از میان مبر. خدا را، خدا را! در مورد توجه نکردن به [این آیه] آیه [حجاب] و پیامبر (ص) وضع تو را می دانست،

اگر لازم بود در این باره با تو عهد می کرد و حال آن که تو را از ورود در این کار منع کرد و تو میدانی که اگر ستون دین کژی و انحرافی یابد و شکافی بر دارد با زنان استوار و ترمیم نمی شود. پسندیده ترین دفاع زنان از حریم دین، چشم پوشیدن از نامحرم و دامن زیر پای خود کشیدن و گام نهادن در این امور است و اگر پیامبر (ص) تو را در صحرا و فلات بر شتران تندرو ببیند که از آبخوری به آبخور دیگر می روی چه پاسخ خواهی داد؟ در حالی که عهد او را رها کرده و حجابی را که او بر تو نهاده است، دریده ای و خدای نعمتی را که به تو ارزانی داشته به سبب این نافرمانی تو نسبت به پیامبر بر تو دگرگون خواهد کرد. آیا میدانی که به خدا سوگند اگر من این کار را که تو انجام میدهی انجام دهم و سپس به من گفته شود، وارد بهشت شو آرم می کنم که چگونه با پیامبر (ص) رویاروی شوم، در حالی که حجابی را که برای من مقرر کرده است دریده باشم؟ تو هم گوشه خانه خود را حصار خویش پندار و چنان باش که پنداری گور و آرامگاهت کنج خانه توست و در این صورت بهترین حالت فرمانبرداری را عمل کرده ای و بنگر تا آن چه را که در دین روا و جایز است انجام دهی» (Ibn Qutaiba, 2005 Sheikh Mofid, 1988). عایشه گفت: پند و اندرز و خیرخواهی تو را می دانم ولی این راهی که برگزیده ام راه خوبی است. هنوز هم تصمیم قطعی نگرفته ام. اگر خودداری کنم گناهی نکرده ام و اگر بروم چاره نیست و از این گونه کارها ناگزیرم .. (Sheikh Mofid, 1988). چون ام سلمه دید که عایشه از بیرون رفتن با آن قوم خودداری نمی کند، به خانه خود برگشت و به گروهی از مهاجران و انصار پیام فرستاد و گفت: عثمان را با حضور شما کشتند و این دو مرد (طلحه و زبیر) هم چنان که دیدید مردم را بر او می شوراندند و چون کارش تمام شد هر دو با علی بیعت کردند و اکنون هر دو بر علی (ع) خروج کرده و می پندارند که خون عثمان را مطالبه می کنند و قصد دارند همسر رسول خدا را با خود ببرند و حال آن که پیامبر (ص) با همه همسران خود عهد کرده است که در خانه های خود آرام بگیرند. اکنون اگر عایشه عهدی غیر از این دارد، آن را آشکار کند و به ما ارائه دهد تا ما هم از آن آگاه گردیم. از خدای بترسید و به ریسمان خدا دست یازید و خداوند ولی ما و شماست. ام سلمه باز به عایشه پیام فرستاد و گفت: پندت دادم نپذیرفتی و می خواهی مردم را برای جنگ با کسی که چه اکنون و چه در گذشته، سزاوارترین همه بر خلافت است بشورانی؟ از خدای آن چنان که باید بترس و خویشتن را در معرض خشم خداوند میفکن. عایشه به او پیام داد: اما آن چه از عقیده من که درباره عثمان می دانی همان گونه بود و اکنون برای بیرون آمدن از آن گناه چاره ای جز مطالبه خون او ندارم و اما در مورد علی، من به او فرمان می دهم که این کار را به شورایی میان مردم واگذارد و اگر چنان نکند، بر چهره اش شمشیر می زنم تا خداوند آن چه می خواهد پیش آورد. ام سلمه پاسخ فرستاد: که من از این پس نه تو را پند خواهم داد و نه با تو سخن خواهم گفت. قدرت و کوشش خود را بکار بردم و به خدا سوگند برای تو بیم دارم که بدبخت شوی و به آتش درافتی. به خدا سوگند که این گمان تو باطل خواهد شد و خداوند علی بن ابی طالب را بر هر کس که بر او ستم کند یاری خواهد داد و به زودی سرانجام آن چه را گفتم خواهی دانست (Ibn Abi al-Hadid, 1965).

فصاحت، سخن‌وری و پارسایی ام‌سلمه

از جمله ویژگی‌های ام‌سلمه «فصاحت بیان» و «حصافت عقل» بود. در این مورد نویسنده «تذکره الخواتین» می نویسد: بعد از آن که به شرف مناکحت سید انام علیه الصلوه والسلام مشرف شد، سیصد و هفتاد و هشت حدیث از آن حضرت فراگرفته، حفظ و روایت نمود. ام‌سلمه در دوران خلافت عثمان از فجایعی که توسط او و کارگزارانش در جامعه صورت گرفته بود، داد سخن راند و ضمن نصیحت نمودن عثمان او را به به سیره و منش پیامبر و خلافت خلفای قبل از خودش دعوت نمود (Rafiei, 1888). هم چنین او از رویان و محدثات می باشد. شیخ طوسی در کتاب رجال خود از او نام برده است. و افراد دیگری نیز از او نام برده اند. ام‌سلمه از زمره کسانی است که حدیث شریف «من کنت مولاه فعلی مولاه» را روایت نموده است. او از طریق رسول الله روایت نموده و شیخ صدوق نیز به صورت مرسل از او روایت کرده است (Aaghi ghi Bakshaishi, 2012). ام‌سلمه از نظر پارسایی، فضیلت و معنویت، پس از حضرت خدیجه (س)، سرآمد همسران رسول خدا بود. او پیوند خاصی با خاندان امامت داشت و بارها حافظ ودایعی از علوم و اسرار ولایت از طرف خاندان پیامبر بود (Pishwai, 2011).

بحث و نتیجه‌گیری

با نگاهی به رویدادهای تاریخی صدر اسلام، مشاهده می‌شود که زنان دوشادوش مردان، در تمامی رویدادها و صحنه‌های سیاسی اجتماعی این دوره از قبیل پذیرش دعوت پیامبر(ص) و حفظ و ترویج آیین اسلام حضور و مشارکت تعیین‌کننده داشتند و در این راه از تحمل شکنجه تا شرکت در جبهه نبرد و بذل جان و مال خود و عزیزان‌شان دریغ نداشتند. ام‌السلمه از جمله این زنان بود. وی با برخورداری از یک عقبه خانوادگی مهم در دوران پیامبر در دفاع از اسلام نقش مهمی ایفا نمود. همسرش جزو نخستین مهاجرینی بود که به حبشه مهاجرت نمود و در هجرت دوم (هجرت به مدینه) نیز به پیامبر ملحق شد و در ادامه ام‌السلمه نیز با مشقات فراوان به او پیوست. نقش معنوی ام‌السلمه آن‌چنان مهم بود که توبه ابولبابه در خانه او مورد قبول قرار گرفت. مقارن با فتح مکه و برچیده شدن بقایای شرک از عربستان آن روز، ام‌السلمه از جمله کسانی بود که از پیامبر برای ابوسفیان طلب عفو نمود. با رحلت پیامبر، این زن پارسا و عفیفه، در دورانی که افراد و قبایل مختلف به عصر جاهلی رجوع کرده بودند، در صدد برآمد تا با یادآوری خاطرات دوران پیامبر در جهت تثبیت اتحاد قبایل و دوری از تفرقه و تشتت به عنوان یک آفت مهم، از این مورد جلوگیری نماید. یکی از این موارد مهم جنگ جمل بود که ضمن احتراز و دوری از جنگ، با تأکید بر سفارش‌های پیامبر، زنانی چون عایشه را از جنگ برحذر داشت. هر چند عایشه نپذیرفت و جنگ جمل را به کمک طلحه و زبیر آغاز نمود. ام‌السلمه برای شکست فتنه‌گران این بار با سخنرانی‌های آتشین خود برای گروهی از انصار و مهاجران، ضمن حمایت خود از علی (علیه‌السلام) و با گوشزد نمودن موقعیت و مرتبه او در جامعه اسلامی و نزد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) باعث شد، گروه فراوانی را از همراهی سپاه جمل منصرف کند. هم‌چنین با آگاهی از نقش مردم شهر بصره به عنوان کانون اصلی طرفداران عایشه، مردم این شهر را به تقوای الهی و تبعیت از حضرت علی (ع) توصیه نمود. سرانجام با نامه‌نگاری با حضرت علی (ع) از توطئه‌های شوم طلحه و زبیر و عایشه سخن راند و ضمن استناد به سخنان رسول الله که به ماندن زنان در خانه و عدم حضور آنان در هنگامه جنگ یاد شده بود، فرزندش عمرو بن ابی سلمه را به پیوستن به سپاه حضرت علی (ع) ترغیب نمود تا با دشمنانش بجنگد. حضرت علی (علیه‌السلام) نیز ام‌سلمه را مورد ستایش قرار داده و عمل او را ستودند.

سه‌م نویسنده‌گان: دکتر رضا معینی رودبالی: طراحی چارچوب کلی، تحلیل داده‌ها و تدوین محتوا، بررسی نهایی، ارسال مقاله و نویسنده مسئول. دکتر علی نجار پوریان: همکاری در طراحی چارچوب کلی و نتیجه‌گیری، ویرایش محتوا، تحلیل داده‌ها. دکتر محمد کشاورز (بیضایی): همکاری در طراحی ساختار مقاله و ویرایش محتوا. همه نویسندگان نتایج را مورد بحث قرار داده و نسخه‌ی نهایی را بررسی و تأیید کرده‌اند.

سپاسگزاری: نویسندگان مراتب تشکر خود را از همه کسانی که ما را در این پژوهش یاری کرده‌اند، اعلام می‌دارند.

تعارض منافع: در این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

حمایت مالی: این مقاله هیچ‌گونه حمایت مالی دریافت نکرده است.

References

- Aaghi ghi Bakshaishi, A. R. (2012). *Famous women in the history of islamic culture and civilization*. Qom: Navid Islam Publishing House. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1270132>
- Ayati, A. H. (2012). *History of the Prophet of Islam*. Tehran: Tehran University Press. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1863329>
- Al-Farahidi, I. A. (1985). *Kitab al-Ain*. Qom: Dar al-Hijrah Institute. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/120728/>
- Belazari, A. I. Y. (1996). *Jamal man ansab al-ashraf*. Beirut: Dar al-Fikr. [Persian] URL: <https://noorlib.ir/book/info/18878/>
- Beyhaqi, I. I. M. (2002). *Al-Mahasin and Al-Masawi, with Adnan Ali's footnotes*. Beirut: Dar al-Kitab Al-Alamiya, Muhammad Ali Bizzoon's pamphlets. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1248510/>
- Dinovri, A. B. D. (2011). *Akhbar al-Tawwal*. Cairo: Al-Saada Press. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11051404/>
- Jafarian, R. (2001). *Political history of Islam (History of the Caliphs from the death of the Prophet to the decline of the Umayyads)*. Tehran: Dalil Ma Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1212988/>
- Hamvi, Y. (1984). *Mojam Al-Boldan*. Translated by Ali Naghi Monzavi. (2001). Tehran: Iran's Cultural Heritage Organization. . [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1254140>
- Hedayatpanah, M. R. (2012). *The source of Shinasi*. The Book Aljamal O valnosra lesayedo aletra, fi harbo Al Basra. [Persian] URL: <https://tarikh.maaref.ac.ir/article-1-1210>.
- ,Ibn Abi al-Hadid, M. (1965). *Commentary on Nahj al-Balagha*. Cairo: Darahiya al-Kitab al-Arabiyyah. . [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1592257>
- Ibn Athir, A. I. M. (1970). *Asdal Ghabah fi Ma'rifah al-Sahhabah*. Tehran: Ismailian. URL: <https://noorlib.ir/book/info/18829>
- Ibn Juzi, Y. B. G. (1997). *Tazkera al-Khawas min al-Uma, mentioning the characteristics of al-Aima*. Qom: Al-Sharif al-Razi. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/>
- Ibn Moskawieh, A. A. M. R. (2000). *Experiences of the nations, Abul Qasem Emami's research*. Tehran: Soroush. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1197942>
- Ibn Hisham, A. M. B. H. (2004). *Sirat raswal allah*. Tehran: Center Publishing. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1160663>
- Ibn Qutaiba, A. B. M. (1989). *Al-Imamah and Al-Siyaseh (History of the Caliphs)*. Translated by Seyyed Nasser Tabatabai. (2005). Tehran: Qaqnos. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1339426>
- Katab Waqdi, M. B. S. (1990). *Tabaqat*. Translated by Mahmoud Mahdavi Damghani. (1995). Tehran: Farhang and Andisheh Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11313983>
- Koofi ,I. A. (1990). *Al-Futuh*. Translated by Mohammad bin Ahmad bin Mostofi Heravi,. (1993). Tehran: Islamic Revolution Publications and Education. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11002684>

- Masoudi, A. H. (1988). *Moruj al-dahaab and maaden al-johar*. Translated by Abolqasem Payandeh. (2009). Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1605433>
- Montazer Qaim, A. (2018). *The history of imamat*. Qom: Maarif Publishing Office. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11450790>
- Rafiei, M. B. M. (1888). *Tazkire Al Khawatin (in the biographies of famous female scholars from Arabia, Rome, India and other countries from the beginning of Islam until now)*. India: Hor Maqsoorat in Al Khayyam. [Persian] URL: <http://www.lib.ir/book/65209029>
- Pishwai, M. (2011). *History of Islam from jahiliyyah to the death of the Prophet of Islam (PBUH)*. Qom: Supreme Leader's Representative Institution in Universities. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11453983>
- Sheikh Mofid. H. (2009). *Al-Jamal-and-Al-Nosrale Sayyid Al-Atara*. Qom: Sheikh Mufid Congress [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1619523/>
- Seyed Raziie (1992). *Nahj al-Balagheh*. Translated by Hossein Ansarian. (2009). Qom: Dar al-Irfan. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1644540>
- Salem, A. A. (1978). *Arab history before Islam*. Translated by Bagher Sadriniya. (2003). Tehran: Scientific and Cultural Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1935922>
- Tabatabaei, S. M. H. (2007). *The mission of shiism in today's world (another conversation with Henry Karbon)*. Tehran: Bostan Ketab. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1504030>
- Tabari, M. B. J. (1967). *Tarikh Tabari or Tarikh al-Rasl and Al-Muluk*. Translated by Abul Qasim Payandeh. (1996). Tehran: Asatir Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11119697>
- Yaqoubi, A. B. I. (2010). *Tarikh Yaqoubi*. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1730484/>